

UDK 28(497.6)“1936”

Izvorni znanstveni rad

OBNOVA AUTONOMIJE ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI 1936. GODINE

Adnan Jahić

Filozofski fakultet, Tuzla, Bosna i Hercegovina

Abstrakt: Autor u radu objašnjava političku pozadinu donošenja Uredbe sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije od 28. II 1936. – temeljnog zakonskog akta kojim su stvorene pravne pretpostavke za obnovu autonomnog statusa Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Na osnovu historijskih izvora prvog reda, autor prati i analizira zbivanja i odnose unutar Islamske zajednice, ukazujući na posljedice koje su promjene 1936. imale po njen profil i razvoj u kasnijim godinama.

Ključne riječi: Islamska zajednica, Kraljevina Jugoslavija, reisul-ulema, autonomija, laicizacija.

Abstract: This paper offers an explanation of historical backdrop against which the regulation was adopted on Amendments to the Law on Islamic Religious Community of the Kingdom of Yugoslavia, dated 28 February 1936 – as the fundamental legal act that created legal prerequisites for the re-establishment of autonomous status of Islamic Community in Bosnia and Herzegovina. Based on first-hand and first-rate historical sources, the author follows and analyses the developments and relations within the Islamic Community, pointing at the consequences brought about by the change that occurred in 1936 to its profile and subsequent development.

Key words: Islamic community, Kingdom of Yugoslavia, JMO, Rais al-ulema, autonomy.

*Historijski kontekst promjene pravnog položaja i organizacije
Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1936. godine*

Dva dana po službenom odlasku za Francusku, kralj Aleksandar, nosilac politike centralizma i srpske hegemonije u jugoslavenskoj državi, pao je kao žrtva atentata u organizaciji nacionalističkih grupa hrvatske i makedonske emigracije. Uveče istog dana (9. X. 1934.), u Beogradu, na Dedinju, obznanjena je njegova oporuka kojom je kraljevsku vlast u državi preuzelo tročlano Namjesništvo u sastavu: knez Pavle Karađorđević, senator i ministar prosvjete dr. Radenko Stanković i ban Savske banovine dr. Ivo Perović.¹ Prema Ustavu od 3. IX. 1931, sve do kraljevog punoljetstva, kraljevsko namjesništvo je imalo vršiti sve funkcije kralja kao vrhovnog organa vlasti na poljima zakonodavstva, sudstva i uprave.

Dva dana kasnije, 11. X 1934, uputio je reisul-ulema Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije hafiz Ibrahim ef. Maglajlić proglas "Muslimanima Kraljevine Jugoslavije" u kojem je izraženo veliko žaljenje zbog smrti jugoslavenskog kralja. U proglasu je istaknuto da su kraljevom smrću Jugoslaveni izgubili "svog mudrog i rodoljubivog Vladara, Koji je cio Svoj život posvetio plodonosnom radu za Svoju otadžbinu služeći joj predano do zadnjeg daha i umirući za nju".² Premda je proglas bio upućen muslimanima, on je u stvarnosti bio namijenjen državnim vlastima, od kojih su zavisili pravni položaj i organizaciono ustrojstvo Islamske zajednice u Kraljevini. U proglasu je iskazana beskrajna odanost jugoslavenskih muslimana kraljevskoj porodici i njenim amanetima, ali i uvjerenje da će novi nosioci vlasti nastaviti tradiciju benevolentnosti ubijenog kralja prema muslimanima:

"Naši su muslimani bili do dubina duše ganuti i sretni, kad su od mene, svoga vrhovnog vjerskog starešine, čuli poruku koju im je uputio naš neprežaljeni Viteški Kralj Aleksandar I Ujedinitelj 31. oktobra 1930. god. rekavši: 'Kažite muslimanima, da od Mene nemaju većeg prijatelja'. Mi smo muslimani uvjereni, da se ne će naći niko, ko bi pokušao poreći te iskrene riječi Njegove, te će se u tom za Njim povedi i Kraljevski Namjesnici, koje je On za Svog života odabrao, a sigurni smo, da će amanet Svog uzvišenog Roditelja i Svog Djeda čuvati sadanji mlađahni Kralj Njegovo Veličanstvo Petar II, jer Mu je to u krvi i u tradiciji Njegova Doma."³

¹ Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, II, Zagreb, 1961, 71.

² Arhiv Tuzlanskog kantona (ATK), Tuzla, Behram-begova medresa Tuzla, kut. 2. Muslimani Kraljevine Jugoslavije [1934].

³ *Isto*

Par mjeseci nakon kraljeve pogibije Jugoslavija je dobila novu vladu na čelu sa Bogoljubom Jevtićem, koji je najavio stišavanje političkih strasti i konsolidaciju prilika u državi. Istovremeno, Jevtić se predstavio kao nastavljajući *amaneta kralja-mučenika*, što je, prema Maglajlićevom razumijevanju, značilo nastavak politike prijateljstva i susretljivosti prema muslimanima. Nova vlada, međutim, nije znala kako se nositi sa krupnim unutarnjim problemima, naročito pojačanim djelovanjem opozicije, pa je odlučila osnažiti svoju poziciju izborima - niko u vladinim krugovima nije sumnjao u trijumf partije iza koje je stajao golemi državni aparat. Izbori za Narodnu skupštinu, raspisani za 5. V. 1935, pocijepali su biračko tijelo zemlje u dva tabora - pobornike vladinog režima (Jevtićeva lista) i Udruženu opoziciju na čelu sa dr. Vlatkom Mačekom. Udruženu opoziciju činile su još uvijek formalno zabranjene političke stranke, uključujući Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) i Jugoslavensku muslimansku organizaciju.

U martu 1935. pojačana predizborna aktivnost generirala je muslimanska očitovanja o karakteru beogradske politike koja su bila dijametralno suprotna Maglajlićevim stavovima. U povjerljivom aktu Ministarstva unutrašnjih poslova ministru pravde dr. Dragutinu S. Kojiću naglašeno je izrazito nepovoljno držanje bosanskohercegovačkih muslimana prema kraljevskoj vladi tokom predizborne akcije. "Ovo neraspoloženje oseća se naročito od kako je dr. Spaho odlučio da istupi aktivno na izborima na opozicionoj listi dr. Mačeka. Uzrok ovakom držanju muslimana je nesavezna agitacija i neverovatna parola koja se tajno širi preko muslimanskih sveštenika i verskih pretstavnika, da Bosnu i Hercegovinu treba braniti od Beograda i od Srba, koji idu za tim da tam[ošnji]. muslimanski živalj prevedu u pravoslavlje."⁴ U nastavku dopisa je istaknuto da dotična agitacija nije samo suprotna tendencijama smirivanja vjerskih, plemenskih i staleških razmirica, već je i protivna propisima pozitivnog zakona. "I pre nego što bi se preduzele odgovarajuće zakonske mere, koje bi svakako dovele do neželjene zaoštrenosti između državnih vlasti i muslimanskih verskih pretstavnika, što nesumnjivo nije u intencijama Kraljevske Vlade, čast mi je umoliti Vas, Gospodine Ministre, za dejstvo preko Njegove Preuzvišenosti Gospodina Reisu-uleme da se ovako nepovoljne i neistinite vesti o Srbima i Beogradu ne šire, već da se preko muslimanskih sveštenika demantuju, pošto su to samo intrige sa providnom namerom da se poseje razdor među jednokrvnom braćom muslimanske i pravoslavne veroispovesti."⁵ Desetak dana nakon dotične obavijesti ministar pravde je

⁴ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Beograd, Ministarstvo pravde (dalje: MP), sign. 63PA, 22, 22-21-935. Kraljevina Jugoslavija. Ministarstvo unutrašnjih poslova. Odeljenje za državnu zaštitu I. Pov. I br. 16188 [31. III 1935].

⁵ *isto*

primio reisul-ulemu i informirao ga o pritužbama ministarstva,⁶ ali nam nije poznato kojim konkretnim zaključcima je ishodio navedeni sastanak. U dostupnoj dokumentaciji nismo pronašli traženih demantija uleme i vjerskih službenika.

Nema nikakve sumnje da su među bosanskohercegovačkom ulemom, sredinom tridesetih, postojala različita gledišta o karakteru državne politike prema muslimanima i položaju Islamske zajednice u jugoslavenskoj kraljevini. Dok je visoka ulema mogla biti zadovoljna sistemom koji joj je donio vlast i privilegije, obični imami, mualimi i muderisi, teško su se mogli solidarizirati sa režimom koji je osnažio socijalne razlike unutar zajednice. Kad je ministar pravde Dragutin S. Kojić 26. III. 1935. odobrio pragmatiku vjerskih službenika,⁷ protiv koje su se nizali protesti i peticije niže ilmije,⁸ nije više moglo biti simpatija prema politici koja je zanemarila prava i potrebe većine - stvorene su pretpostavke za radikalnan zaokret, za novo ustrojstvo i nove ljude, koji bi ispravili greške prethodnog poretka i unijeli više humanosti u svakodnevni život Islamske zajednice i njenih službenika.

Jevtićeva kandidatska lista je dobila većinu na petomajskim izborima, ali je prekomilionsko glasanje za opoziciju bilo jasna potvrda da postojeća vlada neće moći biti faktor konsolidacije prilika u državi. Kad je vodstvo SDK 2. VI. 1935. izdalo rezoluciju kojom je osuđen vladin apsolutizam i objavljena apstinencija od učešća u novoj skupštini, dani Jevtićevog režima već su bili odbrojani - dvor je dao mandat za formiranje nove vlade ministru finansija dr. Milanu Stojadinoviću, osobi od posebnog povjerenja kneza-namjesnika, okretnom političaru za kojeg se vjerovalo da može ojačati autoritet države ne dirajući u njen pravni i politički poredak.

Bitna pretpostavka novog političkog zaokreta bilo je formiranje vlade od šireg narodnog povjerenja, a to je podrazumijevalo rehabilitaciju zabranjenih političkih subjekata, uključujući JMO kao legitimnog predstavnika Bošnjaka. Kad se Stojadinović obratio Spahi sa pozivom da se priključi novoj vladi, popularni bošnjački političar je znao da se nalazi pred odsudnom prilikom da vrati svoj uticaj tamo gdje se

⁶ AJ, Beograd, MP, sign. 63PA, 22, 22-21-935. Kraljevina Jugoslavija. Ministarstvo pravde. Pov. br. 889 [11. IV 1935].

⁷ "Pragmatika službenika Islamske vjerske zajednice na području Vakufsko-mearifskog vijeća u Sarajevu", *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, 1935, br. 5, 239-267.

⁸ Usporediti: AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-135. Nezavisni muslimanski list *Islamski svijet* Sarajevo podnosi molbu da ne bude potvrđena PRAGMATIKA za službenike Islamske vjerske zajednice s područja Bosne i Hercegovine. P.s. Ministru pravde Beograd. Takođe: AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-135. Udruženje imama-matičara na području saraj. ul. medžlisa u Sarajevu. Broj: 34/934. Gospodinu ministru pravde Beograd.

vjerovalo da ga je definitivno izgubio - u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, koja je upravo navršila 5 godina oktroiranog zakonodavstva i nedemokratske uprave. Spaho nije oklijevao da zatraži obnovu pretšestojanuarskog poretka - aboliciju nametnutih zakona i propisa, reafirmaciju vjersko-prosvjetne autonomije, vraćanje sjedišta reisul-uleme iz Beograda u Sarajevo.⁹ Takođe je zatraženo biranje novog reisa i otvaranje Teološkog fakulteta u Sarajevu. Stojadinović nije imao iluzija u pogledu prioriteta *a propos* Bošnjaka - prihvatio je Spahine zahtjeve, što je rezultiralo uspostavom vlade Stojadinović-Korošec-Spaho 24. VI. 1935. godine. Stojadinovićeva spremnost na nagodbu bila je u skladu sa njegovom željom da radi na zavođenju demokratskog načina uprave i vraćanju parlamentarnog režima u državi.¹⁰

Donošenje februarske uredbe i reakcije u Islamskoj zajednici

Prvi korak ka realizaciji Stojadinovićevih obećanja bilo je usvajanje amandmana na Finansijski zakon 1935/1936. (§ 55), kojim su data ovlaštenja ministru pravde da, u saglasnosti sa Ministarskim savjetom, uredbom sa zakonskom snagom, izvrši izmjene i dopune u Zakonu o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije od 31. I. 1930. godine.¹¹ Drugi korak bilo je formiranje odgovarajuće komisije. Ministar pravde Mile Miškulin imenovao je komisiju (9. IX 1935) u koju su uvršteni sljedeći članovi: načelnik Vjerskog odjeljenja Ministarstva pravde Sokrat Petrović, načelnik Zakonodavnog odjeljenja Ministarstva pravde Josip Tašner, sudski inspektor Tasa Marković, narodni poslanik iz Orahovca Mustafa Durgutović, načelnik Ministarstva vjera u penziji Fehim Spaho, profesor Šerijatske sudačke škole Salih ef. Bašić i advokat iz Skoplja Fevzija Hadžihamzić.¹² Prva sjednica komisije zakazana je za 7. X. 1935. godine.¹³

Formiranje komisije, slijedom usvojenog amandmana, bilo je politički motiviran čin, tim prije što u njen sastav nije imenovan niko od strane islamskih zvanič-

⁹ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek)*, Sarajevo, 2001, 176.

¹⁰ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka, 1970, 311.

¹¹ Zakon o budžetskim dvanaestinama za mesece: avgust, septembar, oktobar, novembar i decembar 1935 i januar, februar i mart 1936 godine, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, XVII, 1935, br. 174-XXXIX, 648.

¹² AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Ministarstvo pravde. Br. 90938 Y-653 [imenovanje komisije]. Kasnije je komisija proširena sa još jednim članom, Slavkom Hranisavljevićem, inspektorom Vjerskog odjeljenja Ministarstva pravde (AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Ministarstvo pravde. Br. 2840 [11. I 1936]).

¹³ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Državni telegrami po nalogu ministra pravde [rukom].

nika, premda su komisiju, nominalno, sačinjavali predstavnici Ministarstva pravde i Islamske zajednice. Kad je 28. II. 1936. konačno propisana Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije, u uvodniku iznova pokrenute *Pravde* dato je suvislo objašnjenje izostanka zvaničnih predstavnika zajednice u ministrovj komisiji. Cijeli rad komisije je ocijenjen kao posao vraćanja oduzete vjersko-prosvjetne autonomije. Taj posao, istaknuto je, nije mogao biti povjeren ljudima koji su saradivali na njenom ukidanju - morali su ga obaviti ljudi kojim je na srcu sloboda, demokratija i prosperitet svih muslimana u jugoslavenskoj državi.¹⁴

Čim je počela sa radom, komisija je odbacila opciju izmjena i dopuna postojećeg zakona i pristupila izradi potpuno nove uredbe o Islamskoj zajednici.¹⁵ U obrazloženju ministru pravde je stajalo da je donošenje nove uredbe u njegovoj punoj kompetenciji, s obzirom da ga za to ovlašćuje važeći Finansijski zakon. Nova uredba imala je značiti raskid sa pravnim položajem i organizacionim ustrojstvom zajednice prema zakonima i propisima nakon 6. I. 1929. godine.

U sadržajnom smislu, novi pristup se ogledao u reafirmaciji odredaba autonomnog statuta iz 1909, ali i donošenju nekih novih rješenja u oblasti organizacije i ingerencija pojedinih upravnih organa. Svi organi zajednice ponovo su imali demokratski legitimitet, uključujući članove Ulema-medžlisa i reisul-ulemu, koje su birala posebna izborna tijela birana od strane Vakufsko-mearifskih sabora. Uredbom su ukinuta muftijstva, a kao razlog je navedena štednja. "Komisija je imala da bira ili da ukine Ulema medžlis ili muftije, pa je rešila da ostavi na snazi Ulema medžlis zbog posebnih prilika u Južnoj Srbiji zbog kojih je potrebno da Ulema medžlis ostane u Skoplju."¹⁶ Reisul-ulema je dobio Uži i Širi savjet (mjesto Vrhovnog starješinstva), a sjedište mu je vraćeno u Sarajevo. Vakufsko-mearifski sabor je stekao pravo nadzora nad administrativnim radom Ulema-medžlisa, te učešća u posebnom vijeću koje vrši disciplinsku vlast nad njegovim članovima. Potvrđene su ingerencije Ulema-medžlisa u pogledu vjerske nastave, uz dodatno pravo da povuče vjeroučitelja iz nastave ako se pokaže da je radio protivno vjerskim propisima.

Iz dostupne dokumentacije se ne vidi da li su komisiji od strane ministra pravde date izvjesne smjernice, neki polazni materijal ili prednacrt uredbe. Najvjerojatnije je komisija pred sobom imala samo važeći zakon i ustav iz 1930. - temeljne pravne akte koje je trebalo prilagoditi duhu i sadržaju sporazuma Spaho-Stojadinović. Boš-

¹⁴ "Islamska vjerska zajednica dobila je potpunu autonomiju", *Pravda*, X, 1936, br. 3, 1.

¹⁵ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Gospodine ministre [potpisani i nedatirani izvještaj komisije].

¹⁶ *Isto*

njačkim ministrima u vladi dr. Mehmedu Spahi i dr. Šefkiji Behmenu date su značajne ingerencije svojevrstnih posrednika između komisije i ostalih članova vlade u osjetljivim pitanjima promjene i stilizacije pojedinih članova uredbe.¹⁷ Koliki je bio njihov uticaj u vladi najbolje svjedoči činjenica da je usvojena verzija uredbe u značajnoj mjeri odražavala stajališta i pozicije članova komisije izvan Ministarstva pravde, nespremni da prihvataju primjedbe pojedinih ministara koji su štitili interese države nauštrb Islamske zajednice.¹⁸ Spaho i Behmen nisu imali nikakvih prigovora na tekst uredbe,¹⁹ što svjedoči o punoj podudarnosti gledišta bošnjačkih mi-

¹⁷ To se vidi iz dopisa ministra poljoprivrede Svetozara Stankovića ministru pravde Milanu Miškulinu od 18. XII 1935. Pogledati: AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Kraljevina Jugoslavija. Ministarstvo poljoprivrede. Br. 86020/VIb. Gospodinu Milu Miškulinu ministru pravde Beograd.

¹⁸ Nakon što su pojedini ministri dostavili svoje pismene primjedbe na nacrt uredbe, došlo je do polarizacije članova komisije na one koji su smatrali da uredba treba biti prerađena u skladu sa primjedbama ministara (Petrović, Tašner, Hranisavljević) i one koji su ostali pri prvobitnoj verziji uredbe (Marković, Durgutović, Spaho, Bašić, Hadžihamzić). Kako su izgledale intervencije ministara može se vidjeti iz prijedloga ministra prosvjete da se st. 3 § 14 promijeni i da glasi: "Građani islamske vere Kraljevine Jugoslavije, među koje valja ubrojati i učenike svih škola, ne smeju se nagovarati ni prisiljavati bilo na koji način da učestvuju pri verskim obredima koje druge veroispovesti. Koji obred ima karakter nemuslimanske vere odlučiće nadležni Ministar u sporazumu sa Reis-ul-ulemom" (AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Gospodine ministre [nepotpisani i nedatirani izvještaj komisije]). U prvobitnom komisijском prijedlogu stilizacija dotične odredbe odražavala je stajališta predstavnika Islamske zajednice: "Građani islamske vere u Kraljevini Jugoslaviji, među koje valja ubrojati i učenike svih škola, kao i vojnike u aktivnoj vojnoj službi, ne smeju se nagovarati niti na ma kakav način prisiljavati da učestvuju pri odredbama ili ma bilo kakvim svečanostima, službenim i neslužbenim, koje bi imale obeležje i karakter koje druge veroispovesti [st. 3]. Da li neki obred ili svečanost ima obeležje i karakter nemuslimanske vere nadležna je da odluči jedino islamska verska vlast [st. 4]" (Uredba sa zakonskom snagom o Islamskoj verskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije. AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134). U konačno usvojenoj verziji uredbe stajalo je sljedeće: "Građani islamske vere u Kraljevini Jugoslaviji, među koje valja ubrojati i učenike svih škola, ne smeju se nagovarati ni prisiljavati bilo na koji način da učestvuju pri verskim obredima koje druge veroispovesti. Da li neki obred ima obeležje nemuslimanske vere, merodavno je mišljenje nadležne islamske verske vlasti. Na osnovu tog mišljenja donosi odluku Ministar prosvete" (Uredba sa zakonskom snagom o izmenama i dopunama Zakona o Islamskoj verskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, XVIII, 1936, br. 52-X, 166).

¹⁹ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Kraljevina Jugoslavija. Kabinet ministra saobraćaja. Kab. br. 1469. Gospodinu ministru pravde Beograd. U potpisu zastupnik ministra saobraćaja

nistara i članova komisije koji su radili na restituciji autonomije zajednice po modelu statuta iz 1909. godine.

Za razliku od stvarnih aktera izrade nove uredbe, među čelnicima Islamske zajednice bilo je daleko manje razloga za zadovoljstvo, tim prije što se nacrt uredbe već duže vremena držao u tajnosti. Tek 21. XII. 1935. nacrt je dostavljen reisul-ulemi Maglajliću (od strane Stojadinovićevo šefa kabineta), sa molbom da ga lično prouči i dostavi vlastito mišljenje "sa eventualnim primedbama za g. Pretsednika".²⁰ Maglajlić je odgovorio 9. I. 1936, obiljem primjedaba kako na proceduru izrade tako i na sadržaj sporne uredbe. U uvodnom dijelu je konstatirao da su i amandman na Finansijski zakon i projekat nove uredbe doneseni bez njegovog znanja i saradnje, uprkos § 7 Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici i § 10 Ustava Islamske vjerske zajednice koji jamče vrhovne ovlasti reisul-uleme u predstavljanju zajednice, kao i pravo dotične zajednice da samostalno upravlja i uređuje svoje vjerske, vjersko-prosvjetne i vakufsko-imovinske poslove. Glavni prigovor ticao se karaktera pojedinih propisa "koji daju mogućnost vršenja partijsko-političkih uticaja na versku upravu, od čega bi trebala biti vera pošteđena, i predviđaju laicizaciju verske uprave, te uklanjanje sadašnjih verskih funkcionera u cilju sprovađanja tih težnja, radi čega se verovatno Uredba i drži u tajnosti"²¹. Konkretno primjedbe odnosile su se na odredbe o ukidanju muftijstava, o prijenosu sjedišta reisul-uleme iz Beograda u Sarajevo, o administrativnom nadzoru i disciplinskoj vlasti Vakufsko-mearifskog sabora nad Ulema-medžlisom. Naročito je osporen duh i smisao odredbe § 30 koji je predviđao stavljanje na raspolaganje reisul-uleme, članova Ulema-medžlisa i deveterice muftija:

"Pojmljivo bi bilo, da se prema ovim funkcionerima ovako postupa, kada bi im se mogla pripisati kakva greška u radu za dobro i napredak Islamske verske zajednice i kada ovi ljudi ne bi sa svojim moralnim i stručnim kvalifikacijama odgovarali svojim položajima, te kada se bez toga ne bi mogle izvršiti potrebne izmene i dopune u sadašnjem zakonodavstvu Islamske verske zajednice.

Ja znam, a i svaki objektivan musliman, da su svi ti verski predstavnici od prvog do poslednjeg vršili svoju dužnost savesno i stekli vidnih zasluga za Islamsku versku zajednicu i njen napredak. Za

ministar bez portfelja dr. Šefkija Behmen.

²⁰ AJ, Beograd, Milan Stojadinović (dalje: MSt), sign. 37-25-197. Preuzvišeni gospodine.

²¹ AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Reis-ul-ulema Kraljevine Jugoslavije. Gospodinu dr. Milanu Stojadinoviću, predsedniku Ministarskog saveta i ministru inostranih poslova Beograd (str.1).

ovih pet godina sadašnja je uprava Islamske verske zajednice u svome radu na poboljšanju i sređenju verskih, versko-prosvetnih i vakufsko-imovinskih prilika Islamske verske zajednice postigla zadovoljavajuće rezultate.”²²

Na koncu svog odgovora reisul-ulema je istakao da bi bilo potrebno, s obzirom da se radi o stvari od prvoklasnog značaja za jugoslavenske muslimane, da se prije ozakonjenja uredbe pruži mogućnost i ostalim predstavnicima zajednice da se o njoj očituju, a isto tako da se omogući i širokim slojevima muslimana da se upoznaju sa dotičnim projektom. “Smatram, da ne odgovara ni duhu demokratije, da se ovako jedan važan zakonski projekat drži u tajnosti, što daje opravdanu sumnju, da se hoće sa ovom uredbom izvršiti nešto što ne odgovara interesima i željama narodnim.”²³

Sumnjajući u svrsishodnost pismenih primjedaba na ponuđeni nacrt, reisul-ulema je u dva navrata tražio prijem kod ministra predsjednika,²⁴ lično dolazio u kabinet vječito zauzetog premijera,²⁵ molio ga telegramom da naredi ministru pravde da mu dostavi posljednju redakciju uredbe. Stojadinović, očito, nije imao namjeru kršiti dogovor sa partnerom koji je činio jedan od stubova njegove vlade.²⁶

Mnogo oštrije od Maglajlića reagirao je na tekst nove uredbe o Islamskoj zajednici istaknuti protivnik najjače bošnjačke stranke i pobornik šestojanuarskog režima narodni poslanik Mustafa Mulalić. On je 22. I. 1936. uputio interpelaciju Stojadinoviću u kojoj je otvoreno napao vladu zbog izrade uredbe kojom se, kako je smatrao,

²² *Isto*, 6.

²³ *Isto*, 10.

²⁴ Prvi put je to bilo 11. I 1936., a drugi 14. I 1936 (AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Reis-ul-ulema Kraljevine Jugoslavije. Gospodinu Milanu Stojadinoviću, pretседniku Ministarskog saveta i ministru inostranih poslova Beograd).

²⁵ AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Telegram gospodinu dr. Milanu Stojadinoviću. Beograd 17 1539 88 19 19/30 [19. II 1936].

²⁶ Na Maglajlićev telegram od 19. II 1936, osam dana prije definitivnog proglašenja uredbe uslijedio je Stojadinovićev odgovor sljedeće sadržine: “Primio sam Vaš telegram juče i žalim da nisam bio u svojoj kancelariji kako bih Vas mogao primiti. Ja sam se dogovorio sa g. Ministrom pravde da on onaj njegov prvobitni projekat izmeni i to u tome smislu da to doista budu izmene i dopune Zakona, t.j. onako kako smo u Finansijskom zakonu ovlašćeni da možemo uraditi. Kada taj novi projekat bude gotov, ja sam skrenuo pažnju g. Ministru pravde, *da bi dobro bilo da Vam taj novi projekat preda na uvidaj i mišljenje* [kurziv: A. J.]” (AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Njegova preuzvišenost Gospodin Maglajlić Reis-Ul-Ulema Beograd [20. II 1936]).

mjesto pukih izmjena i dopuna, vrši potpuna derogacija postojećeg zakona o Islamskoj zajednici, za što kraljevska vlada, istakao je, nema nikakvih ingerencija.²⁷ Naročito oštro je napao predviđeno uvođenje prijelazne institucije *nijabeta* (vjerskog namjesništva), koju je nazvao najparadoksalnijom institucijom komesarijata u vjerskoj zajednici.²⁸ “Ne znam kako će izgledati taj komesar Gospodina Ministra Miškulina i Korošca na presvetloj stolici vrhovnog vjerskog starešine, kao što niko ne može zamisliti mogućnost svrgavanja Nj. V. Svetosti Patrijarha i postavljanje na svetu stolicu komesara Ministra g. Miškulina, koji bi bio civilni vrhovni starešina Srpsko-pravoslavne verske zajednice, a još se može manje zamisliti komesar na kaptolskoj stolici presvetlog nadbiskupa.”²⁹

Devet dana kasnije sličnu kritiku uredbe dostavio je Stojadinoviću i narodni poslanik Šukrija Kurtović.³⁰ Obojica su tražili neusvajanje predložene uredbe, poštivanje postojećeg ustava i zakona i zaštitu zajednice od nepotizma i dnevne politike.

Nižu ilmiju i obične muslimane posebno je zabrinjavalo najavljeno ukidanje muftijstava, koja su smatrana čuvarima vjerskih i moralnih vrijednosti muslimana. U memorandumu mostarskih muslimana dr. Mehmedu Spahi, u novembru 1935, ukidanje muftijstava je nazvano “atentatom na najosjetljivije islamske osjećaje i tradiciju”.³¹ “Imami, muftije i vrhovni vjerski starješina glavni su stupovi vjerske organizacije”, stajalo je u predstavi dr. Mehmedu Spahi Glavnog užeg odbora ‘Mirkata’. “[...] oko njih se bezuvjetno ima okretati sve što se odnosi na vjeru i vjerski život muslimana.”³² Ako bi vlada u kojoj sjedi dr. Mehmed Spaho usvojila uredbu kojom se dokidaju muftijstva, upozoravali su Spahu banjalučki muslimani, to bi “veoma rđavo odjeknulo među svim Muslimanima općenito, a i Vašim pristašama naročito.”³³

²⁷ AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije. Opšte odeljenje. I. Br. 348. Gospodinu predsedniku Ministarskog saveta dr. Milanu Stojadinoviću.

²⁸ *Isto*, 3.

²⁹ *Isto*

³⁰ AJ, Beograd, MSt, sign. 37-25-197. Narodni poslanik Šukrija Kurtović gospodinu ministru predsedniku dr. Stojadinoviću.

³¹ Memorandum koji je upućen iz Mostara g. dru Mehmedu Spahi, ministru saobraćaja povodom vijesti o dokidanju muftijstava, *Hikjmet*, VI, 1935, br. 6, 175.

³² Predstavka glavnog užeg odbora ‘Mirkata’ povodom vijesti o dokidanju muftijstava, *Hikjmet*, VI, 1935, br. 6, 177. Predstavka je upućena 18. XI 1935.

³³ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Predstavka banjalučkih Muslimana protiv dokidanja Muftijstava u postojećim mjestima. Gospodinu dr. Mehmedu Spahi, ministru saobraćaja u

Obilje kritika i primjedaba na kontroverznu uredbu, ipak, nije poremetilo odlučne ministre u namjeri da donesu zakonski akt kojim bi se aboliralo šestojanuarsko zakonodavstvo o vjerskoj zajednici muslimana. Sve što je vlada bila spremna prihvatiti bilo je donošenje uredbe o izmjenama i dopunama, a ne posebne uredbe. Međutim, kad je 28. II. 1936. konačno proglašena Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije, dr. Mehmed Spaho je znao da će sama činjenica da je pomenutom uredbom obnovljena vjersko-prosvjetna autonomija biti dovoljan razlog zadovoljstva i pozitivnih reakcija među Bošnjacima. Tako su donošenje uredbe, ispred banjalučkih muslimana, pozdravili ugledni zvaničnici dr. Husnija Džumrukdžić, Hamdija Afgan i dr. M. Dizdarević. Pohvalili su njene odredbe, naročito stavljanje na raspoloženje vjerskih službenika, od kojih su mnogi, prema njihovom viđenju, bili slabe spreme, do čim će novi, kako je istaknuto, dolaziti konkursom.³⁴ Uredbu o izmjenama i dopunama je pozdravilo i Udruženje mualima iz Tuzle na čelu sa Hasan ef. Hadžićem, zadovoljno zakonskim aktom kojim je muslimanima vraćena vjersko-prosvjetna autonomija.³⁵ U listu *Islamski glas* donošenje uredbe je okarakterizirano kao početak nove ere razvijanja vjerskog života muslimana.³⁶ Naročito pozitivno o novoj uredbi je pisala obnovljena *Pravda*, koja je pomno pratila i izvještavala o svim aktivnostima vezanim za pravne i organizacione promjene u Islamskoj zajednici nakon 28. II. 1936. godine.³⁷

Beogradu. Mjesec decembar 1935.

³⁴ Izjava banjalučkih Muslimana, *Jugoslavenski list*, XIX, 1936, br. 55, 2.

³⁵ Mualimi pozdravljaju novu uredbu I.V.Z., *Jugoslavenski list*, XIX, 1936, br. 58, 4.

³⁶ "Vjerska autonomija je povraćena", *Islamski glas*, I, 1936, br. 22, 5.

³⁷ Teško je dati zaokružen sud o karakteru bošnjačke recepcije februarske uredbe 1936. Nesporno su pristaše šestojanuarskog režima, visoka ulema, gajretovci, rojalisti, bili razočarani uredbom koja je obnavljala stanje za koje su vjerovali da je, šestojanuarskim zakonodavstvom, definitivno napušteno. Sa druge strane, među širim narodnim masama, naklonjenim JMO i dr. Mehmedu Spahi, među nižom ilmijom koja se osjećala zapostavljenom sistemom vrijednosti u kojem je sva vlast bila koncentrirana u rukama malobrojne vjerske elite, nova uredba je bila obećanje novog vremena i pravičnijeg poretka u Islamskoj zajednici. Među navedenim pristupima teško je moglo biti ikakvog kompromisa - svako je legitimirao svoju poziciju krupnim pojmovima slobode, autonomije, šerijata, zakona. Rijedak primjer balansirajućeg gledišta pronašli smo u nepotpisanom tekstu anonimnog analitičara (zbirka Fehima Spahe u Istorijskom arhivu Sarajevo), koji je pohvalio projekat uredbe kao način unapređenja organizacionog ustrojstva zajednice, ali je osporio njene odredbe kojim se daju široke kompetencije običnim vjernicima u vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima. "Vjerska pitanja i u većini vakufska rješavaju se samo po šeriatskim propisima, a rješavaju ih vjerski obrazovani

Uspostava nijabeta i njegova djelatnost

Dvije sedmice nakon donošenja uredbe, 14. III. 1936, ministar pravde je postavio tri naiba - povjerenika - koji su shodno §§ 27 i 28 uredbe imali preuzeti sve poslove Vrhovnog starješinstva u Beogradu, Ulema-medžlisa, muftijstava, te vakufskih vijeća i upravnih odbora u Skoplju i Sarajevu. Za naibe su postavljeni isti ljudi koji su radili na izradi uredbe: za prvog naiba za Vrhovno starješinstvo u Beogradu Salih ef. Bašić, a za naibe u Sarajevu i Skoplju Fehim ef. Spaho i Fevzija Hadžihamzić.³⁸ Premda je Spahino postavljenje naišlo na odobravanje i podršku širih bošnjačkih masa,³⁹ nisu bili usamljeni ni glasovi kritičara koji su upozoravali da se vjerski poslovi povjeravaju osobi koja nije provela ni dana u vjerskoj službi. Pristaše novog režima su odgovarale da ni Spaho ni Bašić ne reflektiraju na bilo kakav položaj u novoj organizaciji Islamske zajednice, što je garancija da će njihovi naibski zadaci, za dobrobit zajednice, biti dobro obavljani i uspješno okončani.⁴⁰

Čim je imenovan za naiba, Fehim ef. Spaho je pozvao Salim ef. Muftića da mu preda dužnost u uredu Ulema-medžlisa u Sarajevu. Nakon što je pregledao uredsko poslovanje, honorarni vakufski činovnik Mula ef. Hadžialić obavijestio je Spahu da je svo poslovanje bilo po zakonu.⁴¹ Spaho je o Hadžialićevom nalazu informirao širu javnost-novinaru *Jugoslavenskog lista* je izjavio da je u Ulema-medžlisu ustanovio savršen red.⁴² Dodao je da je on na funkciji dok se ne donese ustav i ne provedu izbori, da mu mandat ne dopušta ulaziti u neka krupnija pitanja vjerske i vakufsko-mearifске stvarnosti, ali da će se svakako založiti za proračun u kojem će biti mjesta za trošne bosanskohercegovačke džamije i ostale vjerske ustanove.

ljudi bez lajičkog uticaja” (Istorijski arhiv Sarajevo [IAS], Sarajevo, Fehim Spaho [FS], kut. 8. Reorganizacija I. V. Z.). Nova uredba dolazi na veliku radost muslimana, ali ona ne smije značiti novu konfrontaciju vjerskog i svjetovnog elementa u različitim poslovima zajednice, već svako treba raditi svoj posao - ulema, hodže, svoj, narodni predstavnici svoj. Potonjim se, po svoj prilici, referiralo na nadređenost Vakufsko-mearifskog sabora Ulema-medžlisu, administrativnu i disciplinsku - odredbu uredbe koja je nailazila na žučne kritike od strane tradicionalne uleme, koja ju je tumačila kao atak na integritet šerijatskih propisa ugroženih nelegitimnom akcijom političkim probicima usmjerenih laičkih elemenata.

³⁸ Službeni dio, *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, IV, 1936, br. 4, 180.

³⁹ “Nova era Islamske vjerske zajednice”, *Pravda*, X, 1936, br. 6, 6.

⁴⁰ “Narod ubire plodove svoje borbe”, *Pravda*, X, 1936, br. 5, 1.

⁴¹ “Naib g. Fehim Spaho na poslu”, *Jugoslavenska pošta*, VIII, 1936, br. 2070, 7.

⁴² Kad će biti izbori za Reis-ul-ulemu?, *Jugoslavenski list*, XIX, 1936, br. 79, 5.

Par sedmica kasnije, 6. IV. 1936, rješenjem zastupnika ministra pravde ministra socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiše J. Cvetkovića postavljeni su za odbornike naiba sljedeći zvaničnici: penzionirani direktor Šerijatske sudačke škole iz Sarajeva Muhamed ef. Dizdar, profesor Šerijatske sudačke škole Muhamed ef. Tufo, sudija Okružnog suda u Tuzli Hidajet-beg Kulenović, advokatski pripravnik iz Gračanice dr. Hamid Hadžiefendić, te posjednici iz Dervente i Stoca: Osman-beg Osmanbegović i Omer-beg Rizvanbegović.⁴³ Sastav naibskog odbora bio je kombinacija tokom šestojanuarskog režima neeksponirane uleme i pobornika novoformirane Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), kojoj se priključila Spahina JMO. Ubrzo po konstituiranju odbora, naib i naibski odbornici su donijeli odluku o personalnim promjenama u jednom broju sreskih vakufsko-mearifskih povjerenstava - odluku kojom su obznanili da se, suprotno Spahinim ranijim izjavama, neće ustručavati koristiti sva raspoloživa prava i ovlasti prema odredbama nove uredbe. Izmjene su provedene u srezovima: Sarajevo, Mostar, Konjic, Derventa, Prnjavor, Kotor Varoš, Tešanj, Bosanska Krupa, Bijeljina i Višegrad.⁴⁴ Istovremeno se pristupilo brojnim postavljenjima, prevođenjima, premještajima, razrješenjima. Tokom marta i aprila 1936. više desetina mujezina, imama, hatiba i mualima dobilo je novi status, zaduženja i obaveze.⁴⁵ Narednog mjeseca, "po potrebi službe", premješteno je 18 džematskih imama.⁴⁶ Ni vakufski poslovi nisu ostali netaknuti; nakon kritičkog sagledavanja rada vakufske uprave, konstatiran je birokratski formalizam i zanemarivanje vakufsko-imovinskih objekata, usljed čega su najavljene promjene u administraciji i pristupu vakufskim dobrima.⁴⁷

⁴³ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-136. Ministarstvo pravde br. 35636 [rešavam].

⁴⁴ "Nova vakufsko-mearifska povjerenstva", *Jugoslavenski list*, XIX, 1936, br. 95, 6. U Vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Sarajevu su zadržani Salemaga Džino i Muhamed ef. Kantardžić, dok su nanovo postavljeni: Hasan ef. Beširević, dr. Kasim Turković, dr. Asim Musakadić, Salihaga Nanić i Atif Brkanović. Većina članova novog sarajevskog povjerenstva bili su činovnici i industrijalci interesno-politički vezani za vladajuću partiju i bošnjački establišment. Nakon pomenutih, promjene su izvršene i u Tuzli i Gračanici (vidjeti: Tefrika, *Hikmet*, VI, 1936, br. 9, 288).

⁴⁵ Cjelovit spisak raspoređenih vjerskih službenika pogledati unutar: Vijesti Ulema-medžlisa u Sarajevu, *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, IV, 1936, br. 5-6, 273-279.

⁴⁶ Lične vijesti, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, IV, 1936, br. 7, 307-308.

⁴⁷ "Potpuna reorganizacija vakufske uprave", *Pravda*, X, 1936, br. 10, 5.

Iznenadna aktivnost naiba i naibskih odbornika, usmjerena na kadrovsku infrastrukturu zajednice, izazvala je oštre kritike pristalica bivšeg režima, uglavnom gajretovaca, koji su kadrovsku politiku nijabeta ocijenili kao ideološki obračun sa nacionalno svjesnijim i kulturno naprednijim muslimanima. O pritužbama dotične grupe pisao je ban Drinske banovine predsjedniku vlade Stojadinoviću. U dopisu su podstrta imena više vjerskih službenika i javnih radnika za koje su gajretovci tvrdili da su premješteni ili smijenjeni samo zato što su ‘Gajretovi’ saradnici, što su srpski nacionalisti i protivnici vodeće bošnjačke stranke. Imami matičari Osman ef. Džubo, Nazif ef. Heljić, Sabit ef. Ajanović, Osman ef. Čejvan, Murat ef. Nuhefendić, Nezir ef. Pašalić, Rašid ef. Imamović, Muhamed ef. Šabić, Jusuf ef. Mahmutović, Murat ef. Bešović, Bećir ef. Šabić, Alija ef. Ljubović, Abdulah ef. Sikić - svi su premješteni u nove džemate, istaknuto je, samo zato što nisu žalili truda kad je ‘Gajretova’ akcija u pitanju.⁴⁸ Jedan broj šerijatskih sudija je dobio premještaj (Muharem ef. Krajinić, Ibrahim ef. Gavranović, Derviš ef. Buturović, Derviš ef. Korkut, hafiz Smail ef. Serdarević, Mehmed ef. Ibišević), a jedan poslat u penziju (Mustafa ef. Halilović, hafiz Salih ef. Đozić, Hasan ef. Hadžihalilović, Galib ef. Hafizović).⁴⁹ Naročito je potertana nacionalna i politička pozadina uklanjanja rukovodećih ljudi u Islamskoj zajednici: reisul-uleme Maglajlića, svrgnutog s položaja protivno svim propisima islama, Salim ef. Muftića, smijenjenog zato što je, kako je istaknuto, bio saradnik i pratilac misli umrlog Osmana Đikića, muftije Kurta, uklonjenog samo zato što je bio Srbin nacionalista, te muftije Džabića, razvlašćenog zato što je bio pokretač i vođa autonomnog pokreta muslimana u Bosni i Hercegovini.⁵⁰ Odlukom državnih vlasti od 21. IV. 1936. u penziju su poslani svi visoki vjerski funkcioneri, sa izuzetkom tuzlanskog muftije Čokića, koji je bio otpušten iz državne službe.⁵¹

Donošenje novog Ustava Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije

Proces organizacionog i kadrovskog preustroja zajednice, dakako, išao je svojom dinamikom, pa je 15. VII. 1936. zastupnik ministra pravde donio odluku da se sazove sjednica za donošenje Ustava Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije - finalnog pravnog akta kojim su trebale biti sankcionirane februarske promjene

⁴⁸ AJ, Beograd, MSt, sign. 37-48-310. Ban Drinske banovine. Gospodinu pretседniku Ministarskog saveta i ministru inostranih poslova g. dr. Milanu M. Stojadinoviću [24. VI 1937].

⁴⁹ *Isto*

⁵⁰ *Isto*

⁵¹ “Penzionirani Muslimanski vjerski službenici”, *Jugoslavenski list*, XIX, 1936, br. 94, 5.

u pravnom položaju i organizacionom ustrojstvu zajednice.⁵² Izrada novog ustava, shodno § 22 uredbe od 28. II. 1936, bila je povjerena naibima i naibskim odborima u Skoplju i Sarajevu. Međutim, težišni dio posla bio je završen već prije zvaničnog rada ovlaštenog tijela; učesnici su došli na sjednicu sa gotovim tekstom pretprojekta, koji im je uputio prvi naib Salih ef. Bašić 12. VII. 1936. - samo 8 dana prije otpočinjanja sjednice. Ko je izradio dotični pretprojekat, te na osnovu čijih ovlaštenja - nismo našli pouzdanih obavijesti u postojećim izvorima. Sa sigurnošću se može reći da je u njegovoj izradi učestvovao Salih ef. Bašić, kao najodgovornije lice zajednice dotičnog vremena. Izvjesno je da na novom ustavu nije radio Muhamed ef. Dizdar, jer je upravo on bio najglasniji kritičar mnogih rješenja uvrštenih u tekst pretprojekta.

Sjednice za donošenje Ustava Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije držane su u prostorijama Ulema-medžlisa u Sarajevu, od 20. do 31. VII. 1936. Sjednicama su prisustvovali svi naibi i naibski odbornici. Nije bilo savjetnika ni stručnih lica iz pojedinih oblasti, samo je ministar Spaho pohodio završnu sjednicu 31. VII. 1936. Tom prilikom je održao govor u kojem je izložio historijat borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju i njen značaj za napredak i razvitak Islamske zajednice i muslimana. "Prisutni su burno aklamirali završetak govora g. dr. Spahe, koji se zadržao sve do džume namaza u razgovoru sa prisutnim, te zajedno sa članovima sednice otišao u džamiju na džumu-namaz."⁵³

Na sjednicama su dati brojni prijedlozi za poboljšanje teksta pretprojekta, stilski, semantički, sadržajni. Na osnovu zvaničnih zapisnika koji su vođeni može se konstatirati da je ovlašteno tijelo radilo kao dosta kompaktna i monolitna grupa koja je pred sobom imala samo jedan cilj: da integrira u novi ustav sadržajne vrijednosti februarske uredbe i udari pečat na normativne promjene kojim je zajednica napustila status direktne subordinacije spram države. Nije bilo dileme u pogledu ponovne demokratizacije i ponarodnjavanja zajednice. Sporenja su bila u pogledu stepena laicizacije, odnosno obima narodne participacije u vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima. Muhamed ef. Dizdar je predlagao da u sastavu izbornog tijela koje bira članove Ulema-medžlisa i reisul-ulemu bude najmanje šest članova iz ilmijanskog staleža.⁵⁴ U okvirnoj raspravi on je insistirao da je jedino ulema kompetentna da bira vi-

⁵² AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Ministarstvo pravde. Br: 73541/XIV. I. naibu za Vrhovno Starešinstvo Islamske verske zajednice Beograd [16. VII 1936].

⁵³ AJ, Beograd, MP, sign. 63VO-134. Originalni zapisnici sednica za donošenje Ustava Islamske verske zajednice održanih od 20-31 jula 1936 god. u Sarajevu [Zapisnik sjednice od 31. VII 1936].

⁵⁴ *isto* [Zapisnik sjednice od 22. VII 1936].

soke vjerske funkcionere, ali i da prati i ocjenjuje njihov rad.⁵⁵ Takođe se založio da se aktivni vjerski službenici mogu kandidirati za članove džematskih medžlisa, sreških povjerenstava i Vakufsko-mearifskog sabora. Nasuprot Dizdaru, Muhamed ef. Tufo bio je mnogo skloniji predstavničkom principu u izboru glavnih vjerskih dostojanstvenika: predložio je da Ulema-medžlis i reisul-ulemu biraju četiri člana od ilmije, dva od svjetovne inteligencije, te četiri koja ne pripadaju ni ilmiji ni svjetovnoj inteligenciji. Nakon obavljenog glasanja, Tufin prijedlog je usvojen i ugrađen u tekst prijedloga ustava.⁵⁶

Sklonost ka demokratizaciji i predstavničkom načelu nije, međutim, podrazumijevala i veću otvorenost prema pluralizaciji mišljenja i djelovanja unutar muslimanskog društva; bez ikakve diskusije je usvojen član po kojem je novine, časopise i druge štampane spise, koji u naslovu ili podnaslovu imaju atribut *islamski*, odnosno *muslimanski*, mogla izdavati samo Islamska zajednice, odnosno pojedini njeni organi, "a druga fizička ili pravna lica samo po prethodnom odobrenju nadležnog organa Islamske verske zajednice".⁵⁷ Isto se odnosilo na građanska udruženja - korištenje oznake *islamski* (*muslimanski*) imalo je biti samo po odobrenju nadležnog organa zajednice. "Jednom dato odobrenje za izdavanje odnosno osnivanje napred označenih publikacija odnosno udruženja, može se u svako doba po nadležnom organu Islamske verske zajednice opozvati".⁵⁸ U konačnoj redakciji ustava usvojena odredba je pretrpjela ozbiljne izmjene, pa je Islamskoj zajednici, mjesto monopola nad javnim očitovanjem islama, tek dato ovlaštenje da traži od nadležnih državnih vlasti zabranu nošenja islamskih, muslimanskih i sličnih oznaka i odrednica onim publikacijama i udruženjima koja svojim pisanjem i djelovanjem očevidno štete legitimnim interesima Islamske zajednice.⁵⁹

Na osnovu navedene, kao i drugih nepodudarnosti između komisijske verzije ustava i zvaničnog ustavnog teksta, nameće se logičan zaključak da je novi ustav morao pretrpjeti izvjesne promjene i na posljednjoj redakcionoj razini - *prvi naib - ministar pravde - vlada*. To potvrđuje i činjenica da se na njegovo sankcioniranje moralo čekati više od dva i pol mjeseca nakon posljednje sjednice ovlaštene komisije. U dotičnom vremenu ustavni projekt je bio na razmatranju pojedinih ministarsta-

⁵⁵ *Isto* [Zapisnik sjednice od 20. VII 1936].

⁵⁶ *Isto* [Zapisnik sjednice od 22. VII 1936].

⁵⁷ *Isto* [Zapisnik sjednice od 21. VII 1936].

⁵⁸ *Isto*

⁵⁹ Ustav Islamske verske zajednice Kraljevine Jugoslavije, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, IV, 1936, br. 12, 459.

va, koja su se, nesporno, morala ozbiljno usredsrediti na ponuđene odredbe, s obzirom da je jedan broj njih predstavljao značajnu novinu u normativnoj tradiciji Islamske zajednice.

Pa ipak, ustavna verzija, usvojena 24. X. 1936, odražavala je stremljenja iste one interesno-političke grupacije koja je inicirala izglasavanje amandmana na Finansijski zakon 1935/1936. i posljedično donošenje uredbe sa zakonskom snagom kojom je, praktički uzevši, derogiran zakon o Islamskoj zajednici iz 1930. godine. Kad je 23. IV. 1938. Fehim ef. Spaho postao novi reisul-ulema Kraljevine Jugoslavije, završeno je razdoblje formalnog interregnuma u zajednici kojoj je vraćena autonomija, ali i svo breme izazova koje je ta privilegija sa sobom nosila. ■

RE-ESTABLISHMENT OF AUTONOMY OF ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1936

Adnan Jahić

Summary

Passing Decree with legal strength on changes and amendments in the Law on Islamic religious community of Kingdom of Yugoslavia on 28 February 1936. was a consequence of political agreement between Milan Stojadinović and Mehmed Spaho concerning the entering of JMO into a new Belgrade government – highly significant event which – for a whole decade - defined the legal status and organization structure of Islamic community in Bosnia and Herzegovina. The Decree abolished the set of laws from 1930, dismissed the existing religious and wukuf authorities and renewed the autonomy of the community. A new concept of organization and management was established – laicism, with the dominant role of secular elements in Islamic community. ■

(Translated by Adnan Jahić)

Adnan Jahić, *Obnova autonomije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1936. godine*
Prilozi, 37, Sarajevo, 2008, str. 95-111.